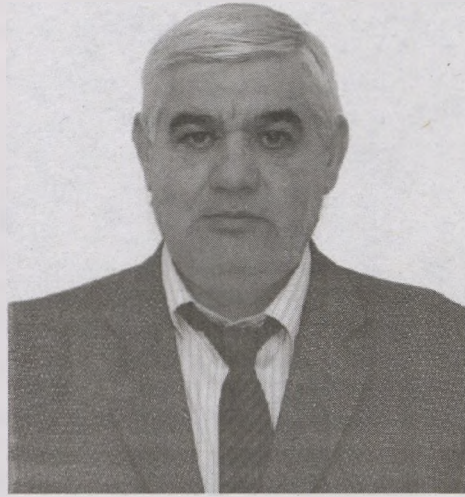

Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti və Təhsil

İmran Verdiyev

*Oğuz rayonundakı Yaqublü kənd
T.Babayev adına tam orta məktəbin
Azərbaycan dili və ədəbiyyat
müəllimi, Azərbaycan
Respublikasının Əməkdar müəllimi.*

(əvvəli ötən sayımızda)

Bakı Dövlət Universiteti 1919-cu ilin noyabr ayının 15-də 44 nəfər akademik tərkiblə, 2 fakültə (tarix-filologiya və tibb), 1094 tələbə ilə fəaliyyətə başladı. Bu universitet cümhuriyyət qurucularının xalqımıza bəxş etdikləri şah əsərdir. Ümummilli liderimiz H.Əliyev BDU-nu "Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının milli iftixarı" adlandırır. BDU bu gün Azərbaycan ali məktəblərinin flaqmanıdır. Hökumət ali təhsilli milli kadrların yetişdirilməsi üçün 100 nəfər azərbaycanlı gəncin xarici ölkələrə təhsil almağa göndərilməsini qərara almışdı. Bu məqsədlə parlamentin qərarı ilə komissiya yaradılmışdı. Komissiyaya M.Ə.Rəsulzadə sədrlik edirdi. Komissiya ciddi axtarışlar apararaq dövlət hesabına təhsil almaq üçün İngiltərə, Fransa, Türkiyə və Rusiyaya göndəriləcək 100 nəfəri seçmişdi. Öz hesabına təhsil almaq üçün əlavə 31 nəfər də müəyyən olunmuşdu. Rusiyadakı vəziyyət nəzərə alınaraq ora tələbə göndərmək təxirə salındı. Avropaya göndərilənlər üçün 1000 frank yol xərci, hər ay 400 frank təqaüd müəyyən olunmuşdu. Göndərilən gənclər təhsillərini başa vurub Vətənə qayıtmalı və 4 il hökumətin sərəncamında işləməli idilər. Seçilmiş gənclər 1920-ci ilin yanvarında parlament və hökumət üzvlərinin, din xadimlərinin və ictimaiyyətin iştirakı ilə təntənəli şəkildə yola salınmışdılar. Təəssüf ki, aprel çevrilişindən sonra onların təhsillərini davam etdirmələri üçün axıra kimi şərait yaradılmadı. Diqqətlə seçilərək, böyük ümidlərlə xarici ölkələrin ali məktəblərinə yola salınmış bu tələbələrin taleyi aprel işğalından (1920) sonra çox acınacaqlı oldu. Belə ki, göndərilənlərin bəziləri təhsilini yarımcıq qoyub geri qayıtdı, bəziləri getdikləri ölkələrdə başqa işlərə keçdi, bəziləri yoxsulluq içərisində məhv olub getdi, bəziləri isə represiya qurbanı oldular. Halbuki onlar gələcəkdə ölkəmizin idarə olunmasını təmin edəcək, xalqımızın tərəqqisi üçün çalışacaqdılar. AXC öz fəaliyyəti müddətində ixtisaslı hərbi kadrların yetişdirilməsi üçün

də xeyli iş görə bilmişdi. Hökumətin Gəncəyə gələn kimi gördüyü ilk işlərdən biri də 1918-ci ilin iyun ayında bağlanmış hərbi məktəbi yenidən açmaq olmuşdu. Bura ilk olaraq 100 nəfər yunker qəbul edilmişdi. Təlim prosesinə türk zabitləri də cəlb edilmişdilər. Məktəbə polkovnik Arif bəy rəhbərlik edirdi. 1918-ci ilin oktyabr ayında Gəncə hərbi məktəbinin ilk buraxılışı oldu. Buraxılış mərasimində N.Yusifbəyli, Ə.Şıxlinski və Qafqaz İslam Ordusunun zabitləri iştirak etmişdilər. 1918-ci ilin dekabr ayında Gəncə hərbi məktəbi S.Mehmandarovun təşəbbüsü ilə praporşiklər məktəbinə çevrildi. Sonralar isə həmin məktəbin bazasında hərbiyyə məktəbi açıldı, istehkamçılar məktəbi yaradıldı. Bu məktəb əvvəl Gəncədə, sonra isə Hacıkənddə fəaliyyət göstərmişdi. Bununla yanaşı, hərbi dəmiryolçular və hərbi feldşerlər hazırlayan məktəblər də təşkil edilmişdi. Gəncə praporşiklər məktəbi bütün Azərbaycan üçün kadr hazırlayırdı. Onun fəaliyyəti ilə hərbi nazir S.Mehmandarov şəxsən məşğul olurdu. Bu məktəb sonralar Bakıya köçürülmüşdü.

1919-cu ilin yanvar ayında Gəncə əsgər xəstəxanasında feldşerlər hazırlayan kurs, fevral ayında isə bütün hərbi hissələrin nəzdində iki aylıq sanitariya kursları açılmışdı. Hərbi nazirlik hərbi hava qüvvələrini təşkil etmək üçün hərbi əməkdaşlıq müqaviləsinə əsasən 9 nəfər hərbi təyyarəçi peşəsinə yiyələnmək üçün Tiflisdəki Aviasiya məktəbinə göndərmişdi. Bundan başqa milli kadrlara olan ehtiyacı tam ödəmək üçün Azərbaycanda təyyarəçilər məktəbi açmaq qərara alınmışdı. Nazir S.Mehmandarov xarici işlər nazirliyinə məktub yazaraq İngiltərə və İtaliyadan təcürübəli mütəxəssislərin dəvət edilməsini xahiş etmişdi. Lakin aprel çevrilişi bu işləri yarımcıq qoydu. AXC dövründə əsas qayğılardan biri də texniki-peşə təhsili müəssisələrinin yaradılması və onların şəkəsinin genişləndirilməsi idi. Nazirlikdə bu işlərə rəhbərlik etmək üçün peşə məktəbləri şöbəsi yaradılmışdı. Hökumət ilk növbədə dəmir yolu, bank, poçt və teleqraf xidmətləri üzrə milli kadrlar hazırlayan kurslar açmağı nəzərdə tuturdu. Həmin dövrdə kənd təsərrüfatında və sənayedə ixtisaslı fəhlə və ustaların hazırlanması üçün kurslar fəaliyyət göstərirdi. Bakı politexnik məktəbində müxtəlif peşələr üzrə hazırlıq aparılırdı. 1919-cu ilin noyabrında Bakıda azərbaycanlı fəhlələr üçün açılan texniki axşam kurslarında 200 nəfərə yaxın fəhlə təhsil alırdı. Həmin il Gəncə, Şəki və Zaqatalada da sənət

məktəbləri fəaliyyət göstərirdi. 1919-cu ildə Gəncədə meşə-ixtisas məktəbi açılmışdı. Bundan başqa, Bakıda sənaye-incəsənət məktəbinin açılması və məktəblərdə müxtəlif peşələrin (cildçilik, çəkməçilik, dulusçuluq və s.) öyrədilməsi təşəbbüsləri irəli sürülmüşdü.]

Hökumətin təhsil sahəsindəki tədbirlərindən biri də müasir tipli məktəbəqəddər tərbiyə müəssisəsinin ilk nümunəsini yaratmaq oldu. Belə ki, 1919-cu ildə Bakıda I Milli Qadın Gimnaziyasının nəzdində ilk uşaq bağçası açıldı. Bu Azərbaycanda Avropa modeli ilk uşaq bağçası idi. Bağçanın proqramında kəsmə üzrə işlər, rəsm, əl işləri, riyazi oyunlar, gimnastika, musiqi və nəğmə əsas yer tuturdu. 15 günlük müşavirədə həm dövlət, həm də şəxsi adamlar tərəfindən uşaq bağçalarının açılması alqışlanmışdı. 1919-cu ilin avqustunda Bakıda təhsildən yayınmış "küçə uşaqları" üçün "Uşaq evi" və "Uşaqlara yardım bürosu" təşkil olunmuşdu. Qazax müəllimlər seminariyasında kimsəsiz uşaqlar üçün yetimlər evi yaradılmışdı. Ölkədə bütün vətəndaşlara bərabər təhsil hüququ verilmişdi. Hökumət azsaylı xalqların təhsilinə də diqqət və qayğı ilə yanaşırdı. Maarif Naziri N.Yusifbəyli 14 aprel 1919-cu il tarixdə parlamentdəki çıxışında demişdi: "...məktəblərdən bir qismi milliləşdiriləcək, digər qismi isə qeyri-müsəlman uşaqlar üçün rus dilində davam edəcəklər. Hər millətin öz dilində oxumasına heç bir maneə olmadığından onların uşaqları üçün hökumət hesabına məktəblər açılacaqdır..."

Faktlar göstərir ki, 1918-1919-cu dərslərində Bakı milli məktəblər inspeksiyasında və Bakı quberniyasında 76 rus məktəbi olmuşdur. Onlardan 51-i dövlət, qalan 25-i isə şəhər neft sənayeçiləri qurultayına aid özəl məktəblər idi. Hökumətin qərarı ilə ali ibtidai məktəblərdə qeyri-müsəlman tələbələr üçün dinin və onların ana dillərinin tədrisinə icazə verilmişdir. Bunun xərcləri dövlət hesabına ödənilirdi. Həmçinin XMN-yi tərəfindən yəhudi məktəblərinin rəhbərləri tərəfindən təşkil olunmuş yəhudi dili, yəhudi xalqının və ədəbiyyatının tarixi kurslarına dinləyicilərin qəbuluna da icazə verilmişdi. Yəhudi Milli Şurasının nəzdində fəaliyyət göstərən 700 nəfərin oxuduğu və 24 müəllimin çalışdığı məktəblərə dövlət hər ay 10.000 rubl pul verirdi 1918-1919-cu illərdə alman koloniyalarında işləyən müəllimlərin də hər birinə hər ay 90 rubl ödənilirdi. Təhsilin xalqın taleyində ciddi əhəmiyyət daşıdığına nəzərə alan hökumət yaşlıların təhsilinə

və onların savadlandırılmasına da ciddi önəm verirdi. Hələ vaxtı ilə M.Ə.Rəsulzadə H.Zərdabının dəfn mərasimindəki nitqində demişdi: "Cəmaəti ayıtmaq, onu dərrakəli etmək üçün nə lazımdır? – maarif, maarif, maarif! Ancaq elm və bilik yolu ilə cəmaət özünün nə olduğunu və nə edə biləcəyini qana bilər." Müstəqilliyin ilk günlərindən məktəblərin nəzdində yaşlılar üçün savad kursları açılır və müəllimlər bu kurslara cəlb edilirdilər. Hətta ilk dəfə olaraq qadınlar üçün də savadlandırma kursları açılmışdı. Məqsəd savadsızlığın ləğvi idi.

1919-cu ilin sentyabr ayında Bakı, Şuşa, Zaqatala, Şəki və Qazaxda yaşlılar üçün Azərbaycan dili üzrə axşam kursları açıldı. İki semestr və üç şöbədə ibarət olan kursların I şöbəsində Azərbaycan dilini bilməyən, II şöbəsində Azərbaycan dilini az-şox bilən, III şöbəsində isə bu dilin tədrisi metodlarını öyrənməyə ehtiyacı olanlar məşğul olurdu. Sonralar belə kurslar digər qəzalarda da açıldı. Kəndlərdə oxu dərnəkləri də yaradılmışdı. Hər cümə məktəb müəllimlərinin kənd sakinləri ilə oxu və müsahibə günü kimi müəyyən edilmişdi. Savad kursu və oxu dərnəklərində minlərlə savadsız vətəndaş oxu və yazı öyrənir, "...məmləkət irfanının nuruyla işıqlanırdı."

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti mövcud olduğu qısa müddətdə təhsil sahəsinin tərəqqisinə böyük töhfələr verdi. Maarif Nazirliyi ölkədə maarifin inkişafı üçün geniş proqram hazırlamış, həmin proqram Azərbaycan Hökuməti tərəfindən bəyənilmiş və həyata keçirilməsinə razılıq verilmişdi. Təəssüf ki, Şərqdə ilk türk Respublikasının – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Rusiya "yəcuc və məucuları" tərəfindən devrilməsi bu planların gerçəkləşdirilməsini yarımcıq qoydu. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin cəmi 23 aylıq fəaliyyəti dövründə təhsil sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər sonralar Azərbaycanda xalq maarifinin təşkili və inkişafına mühüm kömək göstərdi. Ümummilli liderimiz H.Əliyev demişdi: "AXC gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay fəaliyyət göstərsə də, sonrakı nəsillərin yaddaşında xalqımızın tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri kimi həmişə qalacaqdır. O, demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, hərbi quruculuq sahələrində atdığı mühüm addımları başa çatdırma bilməsə də, onun qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində silinməz izlər buraxmış, milli dövlətçilik ənənələrimizin bərpası işində böyük rol oynamışdır."